

A TUDOMÁNYOS ÉS MŰSZAKI TÁJÉKOZTATÁS ÁTVÉTELÉT
BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK
/HOZZÁSZÓLÁS A MOOERS TÉTEL VITÁJÁHOZ/
Dr. Patek Ferenc

A tudományos és műszaki tájékoztatás terén folyó tudományos vizsgálatok az elmúlt években komoly eredményeket értek el abban a tekintetben, hogy az igénykutatások révén egy olyan jellegű feltárást végeztek a tájékoztatás területén, amilyent az ipari vállalatok a "piackutatás" terén végeztek. Az első lépést a tájékoztatás iránti igények mennyiségi felmérésére tett kísérletek jelentették, de már ezek is sok olyan probléma felvetődését eredményezték, melyek a pszichológia és szociológia tárgykörébe tartoznak. Joggal mutatott rá e folyóirat hasábjain GYÖRE Pál értékes tanulmányában /1/ arra, hogy ez utóbbi területeken még milyen sok megoldandó probléma van. E tanulmány célja, hogy elméleti sikről kiindulva kísérelje meg néhány általa felvetett nagyon is gyakorlati problémának a tárgyalását és hogy ebből kiindulva a felmerült problémák megoldására tegyen javaslatot.

E tanulmány során elsősorban azzal a kérdéssel kívánok foglalkozni, hogy a tudományos-műszaki tájékoztatás átvételének melyek az előfeltételei azok részéről, akik e tájékoztatás címzettei. Tárgyalásomban abból indulok ki, hogy adva van egy bizonyos objektív információs igényt jelentő feladat /egyszeri vagy folyamatos/ és hogy ebből ered /bizonyos áttételekkel/ az a motiváló erő, mely a szakembert /kutatót, mérnököt stb./, vagy a szakemberek egy csoportját információk átvételére készítetik. E kettőnek összefüggéseit kölcsönhatásait van hivatva tárgyalni jelen tanulmány.

A motivációs tényező matematikai modellje

Tételezzük fel, hogy valamely tudományos vagy műszaki munkával kapcsolatosan információs igény merül fel és ezen igény kielégítésének mértéke befolyást gyakorol a szóban forgó munka eredményére, ezen keresztül befolyásolva egyúttal

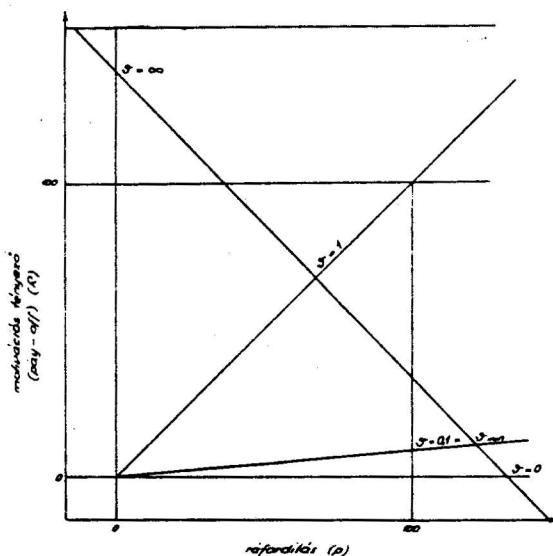
a munka elvégzésével megbízott személyt közvetlenül érintő anyagi vagy erkölcsi hasznót.

- A szóban forgó munkára fordított időt, energiát stb. fejezzük ki egyetlen értékkel, ezt nevezzük ráfordításnak és jelöljük P -vel.
- Azt az ösztönző erőt, mely az illető személyt e munka elvégzésére készteti, nevezzük motivációs tényezőnek és jelezzük $\mathcal{J}$ -el.

Az R/P hányadost nevezzük fajlagos motivációs tényezőnek és jelezzük $\mathcal{J}$ -val.

Feltételezzük továbbá, hogy a ráfordítás lineáris összefüggésben van a feldolgozott információs anyaggal, vagyis hogy nagyobb P érték fokozott információs igényt tételez fel. Természetesen ez utóbbi feltételezésünk erősen vitatható, de az elméleti tárgyalás leegyszerűsítése céljából egyelőre kénytelenek vagyunk ezzel a feltételezéssel dolgozni.

A P és R értékeket fejezzük ki oly módon, hogy a $\mathcal{J}$ értéket átlagosan 1-nek tekinthessük. Más szóval azt mondhatjuk, hogy az információ tájékozódással kapcsolatos ráfordítás és a motivációs tényező kiegyensúlyozottnak tekinthető akkor, ha a $\mathcal{J}$ érték 1-hez közel van.

1.sz. ábra

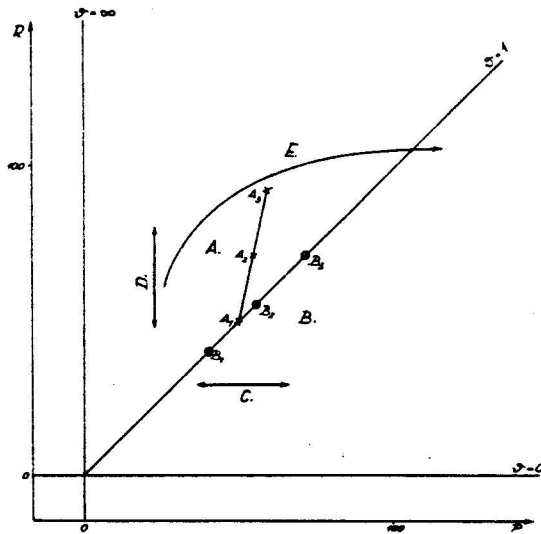
Ami a dimenziókat illeti, a P dimenziója 1 órányi átlagos intenzitású munka lehet. Nehezebben lehet dimenziót határozni meg az R-re vonatkozóan, mivel itt anyagi, erkölcsi stb. ösztönző tényezők egymással keverve szerepelnek.

Az 1.sz. ábrán láthatjuk a motivációs tényező szerepét feltűntető matematikai modellt.

Az előbb említetteken kívül itt feltűntettünk még egy fogalmat, nevezetesen a "minimális fajlagos motivációs tényezőt" $/\delta \min/$, mely azt fejezi ki, hogy bizonyos esetekben van egy olyan minimális fajlagos motivációs tényező, mely még elégséges egy adott munka elvégzésének biztosítására. Ezzel a fogalommal még később foglalkozunk.

A 2.sz. ábrán néhány jellegzetes tudományos-műszaki feladatot tűntettünk fel:

Az A/ munka esetében három variáns lehetséges, ezeket jelzik az A_1, A_2, A_3 pontok. Ugyancsak három variáns lehetséges a B/ munka esetében $B_1, B_2, B_3/$. A C/ és D/ munkáknál nincsenek konkrétan meghatározott variáns lehetőségek.

2.sz.ábra

Az itt jelzett munkafeladatoknál a motivációs tényező és a ráfordítás /jelen esetben információ átvételi munka/ közötti összefüggések az alábbiak:

Az A munka esetében az információátvétel és az ösztönző erő közötti összefüggés lineáris éspedig a motivációs tényező annál gyorsabban növekszik, minél magasabb a P érték. / $\sqrt{A_1} < \sqrt{A_2} < \sqrt{A_3}$ / Nyilvánvalóan az ilyen esetben erős ösztönzés érvényesül a minél nagyobb információfelvétellel, de csak az A_3 pont által meghatározott felső határig.

Némileg hasonló az eset a B munkánál, itt azonban a $\sqrt{}$ érték konstans.

A C munka esetében a motivációs tényező /vagyis az anyagi és erkölcsi elismerés stb./ független a végzett munkától, éspedig konstans érték.

Végül a D munka esetében rögzítve van pontosan a felveendő információ mennyisége és a motivációs tényező meghatározatlan.

/Természetesen egyes esetekben rögzítve lehet mind a P, mind pedig az R érték is./

Legreálisabbnak tekinthető az E munka kitűzése, ahol nincs határ szabva a végzendő információ feltárási munkának, de míg azt egy bizonyos pontig erősen ösztönzi az R érték gyors emelkedésével, addig egy meglehetősen pontosan meghatározott helytől kezdve a további ilyen jellegű munkát nem kívánja ösztönözni /a görbe lapos része/. Ez a görbe vezet minket annak megállapítására, hogy minden tudományos és műszaki munkánál van egy bizonyos reális felső határa az elvégzendő információs kutatási munkának.

Az itt szóban forgó munkákra vonatkozóan még a következőt állapíthatjuk meg:

Az A, B, D és E munkákra vonatkozóan meg van határozva egy bizonyos minimális P érték, vagyis /feltételezve mindig, hogy a munka eredménye és a feldolgozott információ között szoros összefüggés áll fenn/ egy bizonyos szintű munkát mindig megkövetelnek. Nincs ilyen megkötés a C munka esetében.

Hasonlóképpen négy munkánál többé-kevésbé pontosan meg van szabva a felső P érték is /vagyis az anyagi és erkölcsi elismerés maximuma/.

Ha már most további következtetéseket kívánunk levonni ebből az ábrából, részletesebben kell foglalkoznunk a motivációs tényező /R érték/ fogalmával.

A motivációs tényező összetétele

A motivációs tényező általában azoknak az anyagi és erkölcsi előnyöknek az összességét fejezi ki, melyek egy bizonyos munka /jelen esetben információ kutatás feldolgozás és felhasználás/ elvégzéséből következnek. A következő - csak bevezetésnek szánt - feldolgozás szempontjából elégséges lesz, ha ezt a tényezőt csak négy részre bontjuk /bár mélyebb elemzésnél valószínűleg finomabb bontásig kell elmenni/.

$$R = r_1 + r_2 + r_3 - /-r_4/$$

r_1 = a szóban forgó konkrét munkáért várható anyagi elismerés.

r_2 = a munka /magasabb szintű/ elvégzéséből eredő erkölcsi elismerés, mely távlatilag bizonyos valószínűséggel jelent anyagi előnyt is.

r_3 = a jól /illetve jobban/ végzett munkából és az elsajátított tudás tudatából eredő tisztán pszichológiai jellegű jóérzés /megelégedettség/.

$-r_4$ = az a hátrány, mely egy munkának rosszul végzéséből hárul a szóban forgó személyre. A $-r_4$ kifejezés tehát azt az előnyt jelenti, hogy az illető mentesül azon hátrányoktól, melyekkel számolnia kellene akkor, ha a munkát alacsonyabb szinten / = kisebb információ anyag felhasználásával/ végezné el. Mivel egy kiadott munkát mindenképpen el kell végezni, és mivel másrészt - hosszabb távon - a munka általában elképzelhetetlen /tudományos-műszaki munkaterületen/ információ anyag felhasználása nélkül, ezzel az r_4 tényezővel fejezzük ki azt a motivációs tényezőt is, melyet a műszaki szakembernek az a kívánsága jelent, hogy továbbra is szakemberként dolgozhasson, és a reá bízott munkát egyáltalán elvégezhesse.

Ha már most a fentieket figyelembe vesszük, és azok valószínű szerepét tekintjük a 2.sz. ábrán jelzett munkáknál /A - E/, az alábbiakat állapíthatjuk meg:

Mivel a pszichológiai tényezők nyilvánvalóan nagy mértékben függenek P-től, fel kell tételeznünk, hogy az A munka esetében az anyagi ösztönzés rendkívül erős volt, ha az A₁ és A₃ pontokhoz tartozó P értékek közötti különbséget viszonylag olyan nagy mértékben honorálta lényegesen magasabb r_1 anyagi elismeréssel. Látszólag nem kellően van ösztönözve a B munka esetében az illető szakember arra, hogy fokozott mértékben igyekezzék magasabb szintű munkát végezni, hiszen a J érték azonos mind a három /b₁, b₂, b₃/ esetben. Jogosan feltételezhető azonban, hogy bizonyos minimális szintű munka után /mely az A, B és E/ munkáknál adva látszik/ az r_4 érték változatlan és így mégis valószínűnek tekinthetjük, hogy azonos J értékek mellett általában a szakember számára előnyösebb a magasabb R értéket jelentő alternatíva választása.

Az E munka esetében valószínűnek látszik, hogy az r_1 érték kb. $P = 80$ ponttól kezdve konstans és a görbe további enyhe emelkedése már csak pszichológiai tényezőkből ered.

Ugyanakkor kétségtelen, hogy mivel növekvő P értéknél az r_2 - r_3 értékek nyilvánvalóan növekednek, a C munka esetében az r_1 érték szükségszerűen csökken a P növekedésével. Más szóval: a műszaki szakembert anyagi károsodás éri, ha alaposabb információs feldolgozó munkát végez.

**A ráfordítás
hatékonysága**

Az eddigiekben nem vizsgáltuk részletesen a P érték összetételét és az azt befolyásoló tényezőket, illetve más szóval: hallgatólagosan feltételeztük, hogy a befektetett munka /ráfordítás = P /, és annak eredménye között szoros összefüggés áll fenn. Nyilvánvaló azonban, hogy nem mindig ez a helyzet. A P ráfordítás által jelzett idő és energia a következőkből tevődik össze:

- p_1 = a felhasználandó információs anyag kiválasztására és felkutatására fordított idő és energia,
- p_2 = a kiválasztott anyag elolvasása és megértése, valamint az általános tudás-anyagba való beépítése.
- p_3 = tényleges hasznosításra való átdolgozás és a feldolgozott információs anyag beépítése a konkrét gazdasági munkába.

/Bizonyos esetekben felmerülhetnek ezen kívül tényleges pénzügyi kiadások, anyagi ráfordítás. Ide tartozik például a felhasználandó információs anyag egy részének megvásárlása saját könyvtár számára. Ezt a tételt p_4 -el jelezhetjük, de egyelőre figyelmen kívül hagyjuk./

A fenti értelmezéseket véve figyelembe az alábbi megállapításokra juthatunk:

- r_1 függ a p_3 -tól, de független a többi ráfordításoktól.
- r_2 függ a p_2 és p_3 -tól, de független p_1 /és természetesen p_4 -tól.
- r_3 függ a p_2 és p_3 -tól, de p_1 -tól való függősége már nem egyértelmű és adott esetben negatív előjelű összefüggés is lehetséges.

Az előbbiekben a ráfordítás-megtérülés összefüggéseket /a pay-off diagrammot/ statikus állapotban vizsgáltuk. Ha már most egy adott információs szolgáltatásnak a hatását kívánjuk figyelembe venni, akkor feltételezzük, hogy ez módosítja a P értéket /az R érték változatlanul hagyása mellett/ és pedig logikusan csökkentő értelemben. Ennek jelölésére vezessük be a " P " fogalmat, mely a szóban forgó információs szolgáltatás igénybevétele melletti P értéket jelzi.

Más szóval:

Egy adott munkánál: P jelzi azt a ráfordítást, melyre szükség van az információk szolgáltatás igénybevétele után /például ha a szóban forgó szakember munkafeladatához egy bibliográfiát kapott/. Feltételezzük, hogy az információk szolgáltatás csökkentően hatott az eredeti P értékre /nyilvánvalóan főleg a p_1 érték csökkentése révén/, vagyis feltételezzük, hogy a P értékre vonatkoztatott $\mathcal{J}$ érték nagyobb lett / $\mathcal{J}'$ /. E szerint a továbbiakban feltételezzük, hogy: $\mathcal{J} < \mathcal{J}'$

**Mooers törvényének vizsgálata
a pay-off diagramm alapján**

Mooers törvénye a következőképpen hangzik:

"Bizonyos tendencia nyilvánul meg abban az irányban, hogy egy információs rendszert ne

használganak fel abban az esetben, ha annak használata kellemetlenebb vagy nehezebb a felhasználó számára, mint amilyen annak fel nem használása."

Szerző már egy előző cikkében rámutatott arra, hogy amikor egy gazdasági egység keretén belül egy információs rendszert hozunk létre /történjék az országos, iparági vagy üzemi szinten/ feltételezzük, hogy a dolgozók a maguk részéről bizonyos idő és energia ráfordítást fognak eszközölni annak hasznosítására, ez utóbbinak előfeltétele viszont megfelelő motivációs erő érvényesülése /9/.

Mooers törvénye azt fejezi ki, hogy a tájékoztató rendszerek egy részénél a fajlagos motivációs tényező kisebb, mint a szóban forgó személyek szempontjából elfogadható minimum, tehát:

$$\mathcal{J} < \mathcal{J}_{\min}$$

Amikor is a $\mathcal{J}$ érték megválasztásánál mindig a számításba jövő legkedvezőbb stratégiát kell alapul vennünk.

Egy információs rendszert tehát nem fognak használni vagy nem fognak teljesen kihasználni akkor, ha a felhasználásra ösztönző motivációs erő nem elégséges annak felhasználása biztosítására.

A gyakorlatban előfordul ilyen esetek a következők lehetnek:

1. Ha a szóban forgó munka elvégzése ténylegesen nem kíván meg semmiféle információt;
2. Ha a szóban forgó munka elvégzése megoldható a már rendelkezésre álló információk segítségével;
3. Ha a szóban forgó munka elvégzéséhez információs munkára szükség lenne, de ezen információs ráfordítást kellő motivációs tényező nem indokolja;

4. Ha a munkával megbízott személy /vagy személyek/ olyan téves stratégiát követnek, mely az információs ráfordítás elmaradását eredményezi.

A négy lehetséges alternatíva közül az 1.-nek gyakorlatilag nincs jelentősége, mivel ma már alig képzelhető el olyan gazdasági munka, mely valamilyen minimális információs igényt ne támasztana. Ennek az esetnek számunkra a továbbiak szempontjából nincs érdekessége. Hasonlóképpen csak csekély érdekességgel bír a 2. eset, mivel ez csak egészen átmeneti jelleggel lehetséges, tekintettel a szaktudás gyors elévülésére csaknem minden tudományágban. Az esetek többségében, amikor a Mooers féle tétel érvényes, ennek oka a hibás stratégia vagy a gazdasági vezetés, vagy a gazdasági munkát végző részéről.

Mindjárt kezdetben leszögezhetjük, hogy a 3. eset, - vagyis amikor a gazdasági vezetés által követett hibás stratégia vezet az információs szolgáltatások elhanyagolására, - sokkal komolyabb probléma, mint bármelyik a többi közül. Alapvetően fontos leszögeznünk azt az előzőkből természetes módon adódó, de még mindig nem kellően elismert tényt, hogy az információs anyag tényleges hasznosítását biztosító motivációs tényező megteremtése a gazdasági vezetés feladata és éspedig annak egyik legfőbb feladata.

A tájékoztatási rendszer feladata kettős:

1. Gondoskodni arról, hogy a gazdasági vezetés tudatában legyen ezzel a feladatával. - Mivel a tájékoztatási rendszer észleli leginkább a gazdasági vezetés által elkövetett ilyen irányú hibákat, erre elsősorban neki kell felhívnia a figyelmet.
2. Biztosítani kell azt, hogy a tájékoztatási szolgáltatásokat úgy építse ki, hogy üzemgazdasági vagy nemzetgazdasági szempontból reális motivációs stratégiát alkalmazhasson a gazdasági vezetés, más szóval a minimumra kell csökkentenie az egyes munkáknál a p_1 értéket.

/A tájékoztatási rendszernek bizonyos mértékben módjában áll a p_2 és p_3 értékeket is csökkenteni anélkül, hogy a tényleges gazdasági eredmény csökkenne, ez azonban egy olyan kérdéskomplexum, melyet itt nem kívánok tárgyalni./

Mooers törvényének
pszichológiai háttere

Igen egyszerű lenne Mooers tételének olyan átszövegezésével beérni, mely a motivációs erő hiányát tételezi fel minden esetben az abban foglalt vizs-
szásság okaként.

Függetlenül azonban attól, amit a motivációs tényezők szerepéről mondtam, Mooers cikkének van egy olyan - ki nem hangalyozott - része, mely nagyon is figyelemre méltó. Ez pedig annak felvetése, hogy az információs szolgáltatás, vagyis a tudományos vagy műszaki

tájékoztatás bizonyos konfliktust eredményezhet annál, akinek azt fel kell használnia.

Az általunk vizsgált matematikai modellel belül tulajdonképpen ennek a konfliktusnak nincs magyarázata.

Feltételezem természetesen, hogy a szóban forgó információs szolgáltatás minőségileg és mennyiségileg megfelelő, hiszen Mooers cikke nyilvánvalóan nem olyan problémát vet fel, amikor a hiba a tájékoztatásban magában rejlik. Már pedig ebben az esetben nyilvánvalóan

$$\mathcal{J}' > \mathcal{J}$$

és ennek következtében:

$$\text{ha} \quad \mathcal{J} > \mathcal{J}_{\min}$$

$$\text{akkor} \quad \mathcal{J} \gg \mathcal{J}_{\min}$$

és így, ha eredetileg indokolt volt a P munka elvégzése, akkor most is indokolt - és még sokkal érdekesebb - az információs feltárás elvégzése, mint előzőleg, sőt olyan esetekben is indokoltává válik, amikor régebben nem, vagyis sok esetben:

$$\mathcal{J} < \mathcal{J}_{\min} \quad \text{de} \quad \mathcal{J}' > \mathcal{J}_{\min}$$

ami egyik legkomolyabb eredménye az információs szolgáltatásnak. Természetesen néhány esetben $\mathcal{J}'$ érték is $\mathcal{J}_{\min}$ alatt marad, és így információs munka végzése nem indokolt. Mindaddig azonban, amíg az összefüggések a P és R értékek ismerete mellett világosak, konfliktus esete nem állhat fenn.

/Természetesen az összefüggések nem mindig determinisztikusak, hanem csak valószínűségi összefüggések állnak fenn. Ez azonban ritkán befolyásolja a döntést érdemleges módon./

Más részről minden tapasztalt tájékoztatási szakember vagy könyvtáros tisztában van azzal, hogy a Mooers által jelzett konfliktus helyzet nemcsak lehetséges, de nem is tartozik a ritka esetek közé. Mivel magyarázható ez a látszólagos ellentmondás?

A válasz kézenfekvő mihelyt megnézzük azokat a tényezőket, melyekből az R tényező összetevődik. Az információs szolgáltatás ugyanis befolyásolja a motivációs tényezők nagy részét is. Itt különösen a pszichológiai tényezők azok, melyeket könnyen befolyásolhat az a tény, hogy az információs szolgáltatás révén a szóban forgó szakember több problémát talál munkájában és ha különben - a gazdasági egység szempontjából - kielégítő megoldásra jut is, kevésbé elégedett a saját munkájával, annak ellenére, hogy több munkát fektetett bele.

Ha azonban közelebbről vizsgáljuk meg a helyzetet, rájövünk arra, hogy itt nem másról van szó, mint arról az esetről, amikor mind a gazdasági vezetés, mind pedig a műszaki szakember helytelenül be-

csülte fel kezdetben a szóban forgó munka információ-igényességének mértékét. A konfliktust az idézi elő, hogy a szakember előbb jön rá a becslés hibás voltára, mint a vezetőség, és a hibás becslés hátrányait is érzí.

Egy másik eset is van, amikor pszichológiai rossz-érzést vált-hat ki az információs tájékoztatás - helyesebben mondva, a munka in-formáció-igényes voltának tudatossá válása - nevezetesen az, amikor a motiváció elég erős ugyan arra, hogy a szakembert a szóban forgó munka elvégzésére és információs tájékoztatásra kényszerítse, de a mo-tiváció jellege számára nem kedvező. Ez elsősorban olyan esetekben fordulhat elő, amikor az R tényezőkön belül az r_4 tényező a domináns. Ez a helyzet például akkor, ha a munka elvégzését fegyelmi uton biz-tositják anélkül, hogy figyelembe vennék annak igényes voltát.

A fentiekből kézenfekvő, hogy a Mooers által említett visszás-ság tulajdonképpen helytelen megfogalmazásból ered, bár a látszóla-gos helyzetet tükrözi vissza: nem az információs szolgáltatás ténye idéz elő sok esetben rossz-érzést és kényelmetlenséget az információ felhasználója részéről, hanem a tényleges információs-igényesség tu-datossá válása valamely munkával kapcsolatosan, vagy akár általában egy munkakörben. Ez a felismerés pedig már közvetlenül elvezet min-ket a probléma megoldásához: aktív információ-szolgáltatási tevékeny-ség, főleg a gazdasági vezetés felé, abból a célból, hogy az egyes gazdasági feladatok információ-igényes voltának megítélése reális a-lapon történjék.

/Egyes elszigetelt esetekben előfordulhat természetesen, hogy egy gazdasági egység vezetősége a saját tájékoztató rendszerének lét-rehozásakor, illetve működése során, az egyes munkák elismerésénél figyelembe veszi már azt a tényt, hogy a szükséges műszaki-gazdasági információk a dolgozóknak rendelkezésükre állanak, és erre való hi-vatkozással a gazdasági munka anyagi vagy erkölcsi elismerésénél hát-rányosabb helyzetbe hozza munkavállalóját. Bár elméletileg ilyen helyzet elképzelhető, a gyakorlatban aligha fordul elő, és ezt az e-setet nyugodtan figyelmen kívül hagyhatjuk a motivációs tényezők vizsgálatára.

Fentiekből világosan kitűnik az a tény, melyet szerző egy előző tanulmányában is hangsúlyozott már /8/, hogy az egész tudományos-mű-szaki tájékoztatás kulcskérdése a műszaki vezetés minél teljesebb és eredményesebb tájékoztatása. Ezzel lehet elérni a gazdasági munkák információ-igényes voltának helyes felbecsülését és reális motiváci-ós stratégia biztosítását.

Az információ-átvétel
szociológiai háttere

Az eddigiekben egy viszonylag le-gyszerűsített matematikai modellből kiindulva igyekeztünk tárgyalni azokat a bonyolult összefüggéseket, melyek az információ átvételével kapcsolatos elő-feltételeket befolyásolják. Ez a modell egy személyre volt vonatkoz-tatva, tehát a szakember /kutató, mérnök, szerkesztő stb./ szempont-

jából tükrözze vissza a helyzetet. Ténylegesen eddig azok a kísérletek, melyek a műszaki tájékoztatás pszichológiai és szociológiai háttérét igyekeztek vizsgálni, mind az egyénre vonatkoztak. Hasonló volt a helyzet akkor is, amikor a kutatókra vonatkozóan végeztek hasonló vizsgálatokat /3, 4, 5/. Csak néhány esetben történt kísérlet arra, hogy a tájékoztatással kapcsolatosan kisebb-nagyobb csoportok helyzetét tanulmányozzák /8, 16/. Ez valószínűleg annak tulajdonítható, hogy az információs igények a tájékoztató szervezetek felé mindig személyi igények formájában jelentkeznek.

Ténylegesen azonban az a helyzet, hogy az információs szolgáltatások címzettai az esetek nagy részében nem egyes személyek, hanem bizonyos munkacsoportok, melyek változó összetételűek és létszámukak.

Szerző véleménye szerint ez egyike a leglényegesebb és legalapvetőbb módosításoknak, melyet kénytelenek vagyunk tenni egész tájékoztatási rendszerünk felépítésének pszichológiai megalapozásával kapcsolatban. Abban a percben, hogy a szakirodalmi tájékoztatást nem egy személynek, hanem egy csoportnak nyújtjuk, azonnal megszűnik az a bizonyosság, hogy a szolgáltatás egyértelműen befolyásolja a gazdasági munka kialakítását és annak a dolgozókra vonatkozó hatását.

Tételezzük fel azt a helyzetet, hogy egy öttagú munkacsoport kap megbízást egy műszaki munka elvégzésére és ehhez szakirodalmi információra van szüksége, melyet folyamatos tájékoztatás vagy egyszeri bibliográfia formájában kap meg. A csoport tagjai munkamegosztásban dolgoznak. Már maga a tájékoztatási igény megszövegezése is ritkán tükrözi teljesen a csoport tényleges bibliográfiai igényét, gyakran a csoport vezetőjének területére terjed csak ki. Részben ebből kifolyólag, de részben az egyes részterületek viszonylagos súlyát nem ismerve, a tájékoztató szolgálat sok esetben olyan szolgáltatást nyújt, mely nagyon egyenlőtlenül segíti elő az egyes csoport-tagok munkáját. Ha figyelembe vesszük a csoport tagjainak - feltételezhetően különböző - nyelvismeretét, az adott információk eltérő értékét stb., könnyen látható, hogy az információs szolgáltatás eredménye és ennek következtében annak az egyes személyek részéről való értékelése is nagyon különböző lehet.

Ezzel a tájékoztatás iránti igények vizsgálatának és ezen igények kielégítésének egy egészen új problématerületére jutottunk. Itt szükségessé válik a csoportok szociológiai vizsgálatára /10,13,14/, és mivel egyes esetekben olyan csoportok munkájáról van szó, melyek változóak és célkitűzéseik egymást keresztezhetik, a koalíciók elméletéhez hasonló problémakörrel van dolgunk. Ezeknek a problémáknak vizsgálata terén már érdekes kísérletek történtek, ha nem is a tájékoztató munka terén /11, 14/, de az eddig ismert adatok is rávilágítanak a probléma erősen komplex jellegére. Az un. opinion leader-ek szerepe is egy olyan része ennek a problémakörnek, melynek tanulmányozása érdekes eredményekre vezethet /2/ a szakirodalmi tájékoztatás szociológiája terén.

Az a tény, hogy a konkrét gazdasági munkához adott tudományos-műszaki tájékoztatás címzettje nem egy személy, hanem általában egy heterogén csoport /mely nemcsak abban nyilvánul meg, hogy a közös

munka által megjelölt problématerületet más és más szempontból tekinti, de gyakran más és más tudásszintről is/ messzemenő módon kell, hogy befolyásolja a tájékoztatás módját.

E probléma felvetésével az volt a célom, hogy rámutassak arra, milyen nagy fontossággal bír az információs igények megszövegezése. Célunk az kell hogy legyen, hogy az információs igény minél teljesebben visszatükrözze az információs igénnyel bíró munkaegység /csoport, osztály stb./ tényleges műszaki problémáját, annak szintjét, összetételét és súlypont-megoszlását. A tájékoztatási szervezetek feladata ebben a vonatkozásban abban áll, hogy az igények megállapításánál, felmérésénél /történjék az igénykutatás, egyszeri információs igénylés stb. módon/ a megszövegezést olyan kényszerpályára vezesse, mely biztosítja azt, hogy a tájékoztató egység tökéletes képet nyerjen nemcsak a kért információs problémákról, de azon tudományos-műszaki munkákról is, melyek megoldásához a tájékoztatást nyújtania kell. Csak így módon lesz lehetséges egy lépéssel közelebb jutni azoknak a problémáknak megoldásához, melyek a tudományos és műszaki tájékoztatás pszichológiai és szociológiai hátterével állnak kapcsolatban.

...0...

E tanulmányban megkíséreltem néhány - a tájékoztatás pszichológiai és szociológiai hátterével kapcsolatos - problémának a tisztázását és ezzel együtt rámutatni a felmerült problémák leghelyesebbnek látszó megoldási módjaira is. Mint minden nagyobb problémakörnél, így ebben az esetben is természetesen az a helyzet, hogy a problémák tisztázása során további és látszólag új problémák merülnek fel. A jelen esetben is még további tanulmányokra lesz szükség egyes részletkérdések tisztázására. Így nevezetesen elképzelhető a modellnek nagyobb gazdasági egységekre való kiterjesztése, vagy időbeli extrapolálása. A még hátralévő feladatok közül azonban talán a legérdekesebb eredményre az vezetne, ha megkísérelnénk numerikus értékeket nyerni, - számítás vagy becslés útján - a P és R-re, illetve azok összetevőire vonatkozóan, továbbá az ezek közötti feltételezhető nagyságrendi összefüggésekre nézve. Egy további kérdést jelent az, hogy a stratégia megválasztásánál feltehetően az R vagy a T érték bír-e döntő jelentőséggel. Mindezen kérdések részletes megvitatására e tanulmány keretein belül nem volt lehetőség, de szerző reméli, hogy később majd tágabb szemszögből lehet foglalkozni a tájékoztatás többi pszichológiai és szociológiai vonatkozású kérdéseivel is, ha az e körüli vita általánosabb jelleget fog ölteni.

IRODALOM

- /1/ GYÖRE P.: Moeers törvénye /Megjegyzések az információ használatának lélektanához és szociológiájához/. TMT 1964. 9-10.sz. 748-762.p.
- /2/ SZALAI S.: A tájékoztatás hatékonyságának szociológiai vizsgálata.- Műszaki-tudományos tájékoztatás a kohó- és gépiparban. Konferencia: 1964.jun.8-10. Bp. KGM MTPI. 147-162.p.
- /3/ POLZOVICS I.: A műszaki tájékoztatás fontossága, különös tekintettel a gépiparra. SZIM Műszaki Tájékoztató, 1964. 12.sz. 2-7.p.
- /4/ BRONNER K.: Skapande förmåga. Stockholm, 1961. Sveriges Mekanförbund Tekn.Medd.Ko.12.
- /5/ TELL B.: Industriforskarens villkor /Teknisk Tidskrift, 1962. 977-980.p./
- /6/ SCHÜCKHER F.H.: Forskningen ur industriforskarens synvinkel /Teknisk Tidskrift, 1962. 845-850.p./
- /7/ - Zum Verstehen technischer Information /Technische Rundschau, 1965.5./
- /8/ PATEK F.: Operáció-kutatási módszerek alkalmazása a műszaki tájékoztatás területén. OMKDK Módszertani Kiadv.sor. 1964. 2.sz. Bp. 1964.
- /9/ PATEK F.: Szellemi tőkeberuházások gazdaságossága /TMT, 1963. 187-202, 278-290.p./
- /10/ KATZ D.: The Motivation Basis of Organizational Behavior /Behavioral Science, 1964. No.2. 131-146.p./
- /11/ GOLDMAN, R.M.: Conflict, Co-operation and Choice /Decisions, Values and Groups, Vol.II. Oxford, 1962. 410-439.p./
- /12/ DeFLEUR, M.L.: The Emergence and Functioning of Opinion Leadership /Decisions, Values and Groups, Vol.II. Oxford, 1962. 257-278.p./
- /13/ LIFTON, W.M.: Working with Groups. New York, Wiley, 1961.
- /14/ BASS, B.M. etc.: Biases in the evaluation of one's own group, its allies and opponents. /Conflict Resolution, 1963.No.1. 16-20.p./
- /15/ KENT, A.: Information Retrieval - Review and Prospectus /Proceedings of the IFIB Congress 62, Amsterdam, 1963. 267-272.p./

- /16/ LINNENKOHL, H.: Bedarfs- und Kontaktprobleme mittlerer und kleinerer Dokumentationsstellen in der Industrie /Nachr.Dok. 1960. 72-77, 126-133.p./
- /17/ FRY, B.: Information Retrieval Needs - Taxonomy or Ecology Information Retrieval Today. Minneapolis, 1963. 141-147.p.

—:—
:

PATEK, F.: Factors affecting scientific and technical information acceptance. /A contribution to the discussion on the paper by Mooers/

Acceptance and utilization of literary data and, in general, scientific/technical information is governed by the interrelation of two factors: one is represented by the total of individual factors controlling acceptance, and the other by the time and energy required for takeover. Indicating these two factors by R and P, respectively, author presents a mathematical model and, using this as a benchmark, continues discussing the importance of the components the two principal factors consist of.

•8•

PATEK, F.: Faktoren die die Übernahme der wissenschaftlichen und technischen Information beeinflussen. /Beitrag zur Diskussion des Mooerschen Satzes/

Die Übernahme und Nutzbarmachung der fachliterarischen und im allgemeinen der wissenschaftlich-technischen Information wird durch das Verhältnis von zwei Faktoren geregelt: der eine Faktor ist die Gesamtheit der die Übernahme motivierenden Faktoren, der andere ist die zur Übernahme nötige Zeit und Energie. Diese zwei Faktoren mit R bzw. mit P bezeichnend stellt Verfasser ein mathematisches Modell auf und bespricht die Rolle der Hauptkomponenten der zwei Faktoren von diesem ausgehend.

! ! !